

VU Research Portal

In de gunst bij het hele volk

Visser, C.M.

2013

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Visser, C. M. (2013). *In de gunst bij het hele volk: Evangelicalen, religie en de civil society*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Samenvatting

Evangelicalen vormen mondiaal beschouwd een snel groeiende groep. Wereldwijd zijn er zo'n 545 miljoen, bijna 8% van de wereldbevolking. Dat maakt de vraag naar hoe deze groep gelovigen zich verhoudt tot de samenleving relevant. Wat de vraag boeiend maakt, is dat het antwoord bepaald wordt door twee paradoxen (volgens evangelicalen) of tegenstellingen (volgens veel sociale wetenschappers).

De eerste paradox of tegenstelling gaat over de vraag of iemand tegelijkertijd gericht kan zijn op het bovennatuurlijke en het aardse. Deze paradox is weergegeven in het schilderij 'Micha 6-8' op de voorkant van dit boek. De tweede paradox ligt besloten in de titel 'In de gunst bij het hele volk'. Dit is een citaat uit het Bijbelboek Handelingen dat laat zien dat de eerste christenen in gunst stonden bij het hele volk omdat (paradox) of ondanks (tegenstelling) het feit dat ze gericht op de eigen gemeenschap en God.

Het doel van deze studie is om door middel van een onderzoek naar de houding van evangelicalen in de civil society een bijdrage te leveren aan de theorievorming over de verhouding tussen religie en civil society.

De volgende drie vragen staan centraal in deze studie:

1. Wat is de houding van evangelicalen in de civil society?
2. Hoe is deze houding sociologisch te verklaren?
3. Wat zeggen de antwoorden op de eerste twee vragen over de relatie tussen religie en civil society en de wijze waarop de relatie theoretisch is geanalyseerd?

Dit onderzoek kent een zandloperstructuur. Het begint breed met een vergelijking van bestaande benaderingen rondom religie en civil society. Vervolgens wordt het meer toegespitst door het schetsen van de contouren van een nieuwe theorie over en het opstellen van een aantal verwachtingen ten aanzien van de houding van evangelicalen in de civil society. Het smalle deel van de zandloper vormen de casestudies in drie landen: Kenia, Nederland en Brazilië. Op basis van die casestudies wordt de zandloper weer breder door de theorie en verwachtingen aan te scherpen. Tot slot, het breedste deel van de zandloper, volgen de conclusies over civil society en religie in het algemeen.

De aard van dit onderzoek is sociaaltheoretisch; het gaat om het testen van bestaande theorieën en het komen met voorstellen voor aanpassing van die theorieën. Daarmee is dit ook een verkennende studie: het gaat over een grote en diverse groep gelovigen, de evangelicalen, met casestudies in drie landen op drie verschillende werelddelen.

'Evangelicalen' is in dit onderzoek een koepelbegrip. Evangelicalen zijn christenen die worden gekenmerkt door vier karakteristieken: bekering (*conversionism*), activisme (*activism*), Schriftgezag (*biblicism*) en nadruk op de kruisdood van Jezus als het noodzakelijke en enige middel voor vergeving van de zonden (*crucicentrism*). 'Civil society' is gedefinieerd als de maatschappelijke sfeer waarin burgers zich vrijwillig organiseren in associaties en relationele netwerken met het oog op het realiseren van gedeelde belangen en/of het belang van anderen (hoofdstuk 1).

Dat dit onderzoek relevant kan zijn, blijkt uit de conclusie van hoofdstuk 2: secularisering is geen fenomeen dat altijd en overal opgaat. Integendeel, er is geen secularisering in de zin van een algehele afname van het aantal aanhangers van een religie en ook geen secularisering in de zin van het privatiseren van religies. Religies en gelovigen blijken niet alleen vaak aanwezig in de samenleving, maar blijken in moderne samenlevingen te kunnen deprivatiseren. Deze deprivatisering kan ook opgaan voor evangelicalen. De tweede conclusie uit hoofdstuk 2 is dat evangelicalen niet per definitie world rejecting of otherworldly zijn. En zelfs als ze dat wel zijn, betekent dit niet dat dit samengaat met een terugtrekken uit de samenleving. Gerichtheid op het bovennatuurlijke en het hier en nu blijkt samen te kunnen gaan.

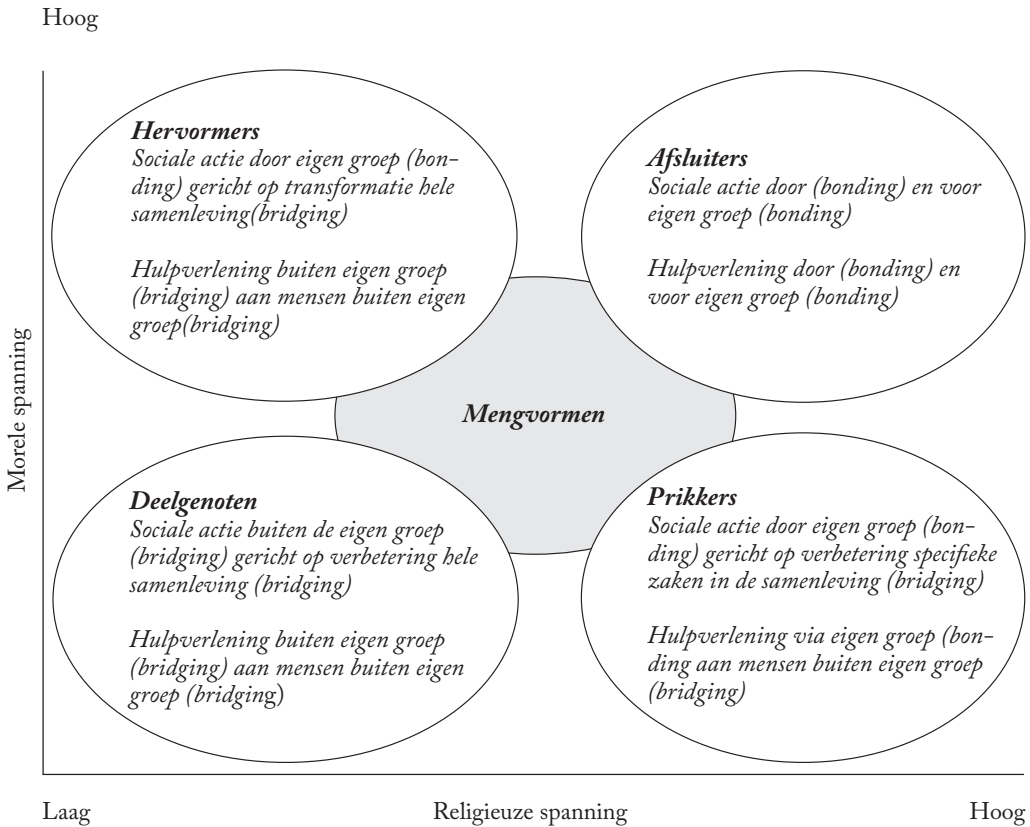
Hoofdstuk 3 schetst verschillende theorieën die behulpzaam zijn om de relatie tussen religie en civil society te kunnen duiden. De eerste is een benadering die uitgaat van religie als een reservoir van vorming van sociaal of moreel kapitaal, vervolgens een benadering van religie in termen van religieuze economie en ten derde een benadering die de maatschappelijke consequenties van religie vooral ziet via de vorming van *free space*. Hoewel alle benaderingen elementen hebben die behulpzaam zijn bij de analyse van de houding van evangelicalen, blijkt de freespacebenadering het meest bruikbaar. In de eerste plaats omdat deze benadering expliciet opgaat voor evangelicalen en ten tweede omdat ze ook ruimte biedt aan elementen van de sociaalkapitaalbenadering en van de benadering van religie in termen van 'religieuze economie'.

Op basis van de *free space* en de aanvullingen daarop, worden de contouren van de theorie van de vrije ruimte geschetst (hoofdstuk 4). Deze theorie luidt als volgt: evangelicalen creëren een ruimte waar gemeenschappen met een eigen normenstelsel geëngageerde leden bekrachtigen (empoweren) om activiteiten in de samenleving te ontplooien door de activiteiten van religieuze gemeenschappen zelf en door middel van het aanleren van verantwoordelijkheden en vaardigheden. De grootte en de grenzen van die ruimte worden bepaald door de sociale context.

Uit deze theorie is een aantal verwachtingen af te leiden:

1. Evangelicalen creëren vrije ruimten, waarbij de lokale geloofsgemeenschappen een belangrijke rol spelen.
2. Evangelicalen worden binnen die vrije ruimten bekrachtigd om actief te zijn in de civil society. Bekrachtiging – het feit dat evangelicalen vaardigheden en verantwoordelijkheden aanleren in hun eigen groep – vormt de verbinding tussen de creatie van vrije ruimten en het ontplooien van activiteiten in de civil society.
3. Die bekrachtiging resulteert in ieder geval in onderlinge hulpverlening.
4. Hoe die bekrachtiging verder uitwerkt - sociale actie en gerichtheid op eigen groep of op de samenleving als geheel - is afhankelijk van de morele en religieuze spanning. Morele spanning is het verschil in waarden- en normenpatronen tussen evangelicalen en andere groepen in de samenleving, religieuze spanning is de mate van exclusiviteit van een religieuze stroming. Afhankelijk van de morele en religieuze spanning is de houding van evangelicalen te karakteriseren als 'deelgenoten', 'hervormers', 'afsluiters' en 'prikkers'; zie onderstaand schema.

Schema 1: Typologie houdingen van evangelicalen op grond van morele en religieuze spanning

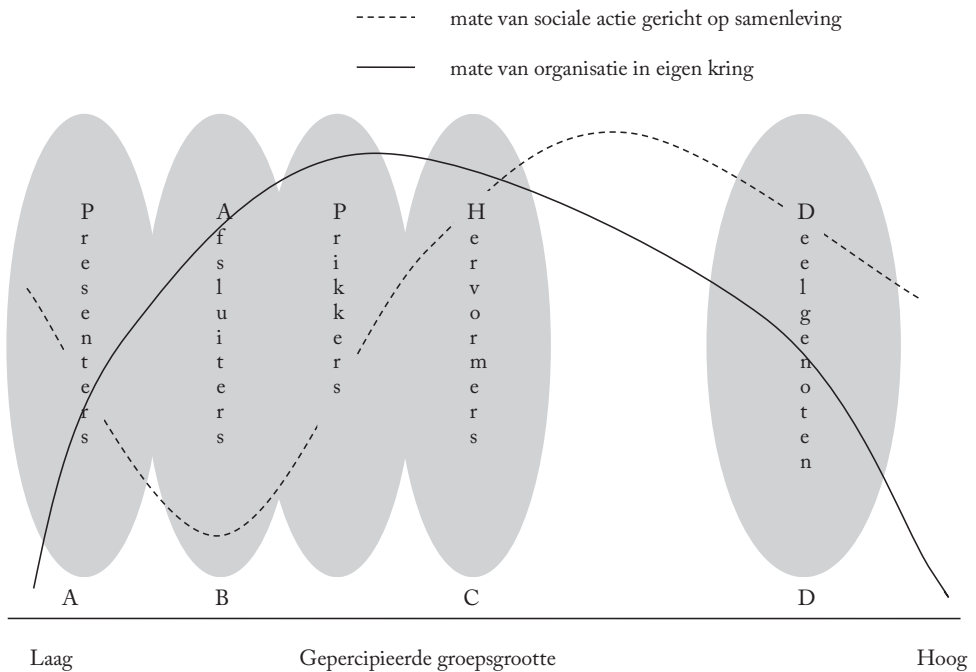

De theorie en de verwachtingen zijn getoetst in casestudies in drie landen. Door een cross-culturele vergelijking wordt er recht gedaan aan het belang van de sociale context en aan het feit dat evangelicalen een wereldwijde beweging vormen. Het onderzoek vond plaats in respectievelijk Kenia (hoofdstuk 5), Nederland (hoofdstuk 6) en Brazilië (hoofdstuk 7). Dit zijn drie landen met een verschillende culturele en religieuze achtergrond en een verschillend ontwikkelingsstadium van de evangelicalen. Het onderzoek naar de houding van evangelicalen in die landen is via drie wegen gegaan: door literatuurstudie over evangelicalen in die landen, door analyse van beschikbaar statistische materiaal en door onderzoek naar twee organisaties die representatief zijn voor evangelicalen in die landen, de Evangelical Alliance en de nationale afdelingen van de Internationale Fellowship of Evangelical Students (IFES). De interviews met betrokkenen bij deze organisaties en de analyse van documenten van deze organisaties geven niet alleen een beeld van de houding die deze organisaties voorstaan, maar ook hoe die houding gerelateerd is aan die van evangelicalen in het algemeen (hoofdstuk 4).

Uit de casestudies blijken de verwachtingen over de houding van evangelicalen in de civil society blijken in de drie landen ten dele uit te komen. Twee belangrijke conclusies zijn dat evangelicalen inderdaad vrije ruimten creëren en dat binnen die vrije ruimten leden bekrach-

tigd worden om actief te zijn. Echter, een derde conclusie is niet in lijn met de verwachtingen: de morele en religieuze spanning kunnen wel van invloed zijn, maar zijn niet van doorslaggevend belang voor de houding van evangelicalen. Voor de verhouding hulpverlening/sociale actie, interne/externe gerichtheid en inzet via/buiten eigen groepen van de evangelicalen is de gepercipieerde groeps grootte belangrijker dan de morele of religieuze spanning. Gepercipieerde groeps grootte is de ervaring van de omvang van de eigen groep in het een bepaald land. Die perceptie van die groeps grootte blijkt belangrijker te zijn dan de daadwerkelijke grootte. In onderstaand schema is de invloed van die gepercipieerde groeps grootte op de mate van sociale actie en de mate van organisatie in eigen kring globaal weergegeven. Het gaat hierbij om een aangepaste typologie van schema 1, waarbij wel de vier typen houdingen benoemd zijn en een vijfde, de presenters, is toegevoegd.

Schema 2: Bijgestelde typologie: de invloed van gepercipieerde groeps grootte

Uit dit schema komt naar voren dat de mate van organisatie in eigen kring bij een hele lage én een hele hoge gepercipieerde groeps grootte zeer laag is. Tussen die twee uitersten, en wat meer aan de kant van de lage gepercipieerde groeps grootte, is de mate van organisatie in eigen kring het grootst. Voor de mate van sociale actie gericht op de samenleving geldt iets soortgelijks. Bij een kleine gepercipieerde groeps grootte zullen evangelicalen geneigd zijn zich te gedragen als 'afsluiters': ze ervaren hun groep als zo klein dat ze zich organiseren in eigen kring en nauwelijks maatschappelijke ambities hebben. Er is wel sprake van sociale actie, maar die is primair gericht op het in stand houden van de eigen groep. De bevindelijk gereformeerden in Nederland zijn te karakteriseren als afsluiters. Tot voor kort gold dat ook voor de pinksterbeweging in Brazilië. Als de perceptie van de groeps grootte wat toeneemt, blijft er een

hoge mate van zelforganisatie en doet men op beperkte schaal aan sociale actie. Sociale actie wordt heel gericht ingezet op bepaalde thema's; thema's waar men of kans maakt om zaken te veranderen of thema's die evangelicalen heel belangrijk vinden (micro-ethische thema's als abortus en euthanasie). Evangelicalen uit Brazilië passen het beste in deze categorie, de 'prikkers'. Neemt de gepercipieerde groepsgrootte toe, dan stijgen de maatschappelijke ambities, of anders geformuleerd, dan zien evangelicalen dat ze een positieve rol in de samenleving kunnen spelen. Sociale actie wordt breder ingezet om de hele samenleving te transformeren of te hervormen, primair vanuit de eigen organisaties. De IFES-organisaties in Kenia en Brazilië zitten met name op dit spoor van de hervormers. Bij een hele grote gepercipieerde groepsgrootte is de mate van organisatie in eigen kring klein, omdat er in de samenleving relatief veel evangelicalen zijn en men dus vanzelf in allerlei verbanden evangelicalen tegenkomt. De inzet is met name gericht op hulpverlening, sociale actie is minder nodig omdat de samenleving toch al 'evangelicaal' is. Evangelicalen die zich zo opstellen, zijn deelgenoten. Groepen evangelicalen in Kenia neigen naar deze houding.

Ten opzichte van de eerder geformuleerde verwachtingen is er nog een vijfde type evangelicalen, namelijk de 'presenters'. Als de gepercipieerde groepsgrootte zeer gering is, is de verwachting dat evangelicalen van mening zijn dat er weinig meer te verdedigen is. Als consequentie daarvan zullen evangelicalen zich minder organiseren in eigen groepen, maar door sociale actie via andere organisaties de samenleving te verbeteren. Een groot deel van de evangelicalen in Nederland beweegt zich de kant van de presenters op. Zoals uit deze beschrijving blijkt, zijn de grenzen van deze vijf groepen niet absoluut en zijn er binnen een land ook diverse houdingen van evangelicalen mogelijk.

Na deze conclusie over de gepercipieerde groepsgrootte, zijn er nog twee conclusies over de houding van evangelicalen te trekken. De vierde conclusie is de grote invloed van de sociale context op de houding van de evangelicalen. Het is de sociale context die de grootte en de grenzen van de vrije ruimte bepaalt. Dit werd zichtbaar in de erfenis van een cultuur gedomineerd door de rooms-katholieke kerk en patronage in Brazilië, de invloed van de *civic* en *primordial public* in Kenia en de doorwerking van de verzuiling in evangelicaal Nederland. De houding van evangelicalen in de Keniaanse, Nederlandse en Braziliaanse civil society lijkt meer op die van hun landgenoten dan op die van hun geloofsgenoten in de andere landen.

Een vijfde en laatste conclusie is dat er aanwijzingen zijn dat de religieuze overtuiging op twee manieren van invloed is op de houding van evangelicalen. De eerste is door de evangelicale elite (bijvoorbeeld IFES en de EA) die nadrukkelijk zoekt naar verbindingen tussen geloof, Bijbel en de houding in de samenleving. De overtuigingen en de inzet van die elite kan doorwerken bij grotere groepen. Een tweede wijze van doorwerking van de geloofsovertuiging is de nadruk die evangelicalen leggen op de lokale geloofsgemeenschap. Juist het 'zijn' van een geloofsgemeenschap heeft consequenties voor de houding van de leden als het gaat om bekrachtiging in het algemeen.

Op hoofdlijnen blijven de verwachtingen hetzelfde, maar met name op het punt van de gepercipieerde groepsgrootte dienen deze aangepast te worden. Ook de contouren van de theorie van de vrije ruimte blijven grotendeels gelijk. Echter onderstaand vergelijking tussen de oude en de nieuwe contouren laat zien dat er enkele wijzingen zijn.

Contouren theorie van de vrije ruimte (oud)	Contouren theorie van de vrije ruimte (nieuw)
<ul style="list-style-type: none"> -evangelicalen creëren een ruimte -waar gemeenschappen -met een eigen normenstelsel -gecommitteerde leden -bekrachtigen om activiteiten in de samenleving te ontplooiën -door de activiteiten van religieuze gemeenschappen zelf -en door middel van het aanleren van verantwoordelijkheden en vaardigheden -en waarvan de grootte en de grenzen bepaald worden door de sociale context. 	<ul style="list-style-type: none"> -evangelicalen creëren een ruimte -waar in de gemeenschappen -leden bekrachtigd worden om actief te zijn in de samenleving -door middel van het aanleren van verantwoordelijkheden en vaardigheden -en waarvan de grootte en de grenzen bepaald worden door de sociale context (sociale en politieke vrijheden en de combinatie van geloofsovertuiging en inbedding in een internationale religieuze beweging) -en waar de aard van de activiteiten bepaald wordt door de gepercipieerde groeps grootte.

Met de vijf conclusies en deze bijstelling van de contouren van de theorie van de vrije ruimte is een antwoord gegeven op de eerste twee vragen van dit onderzoek: wat is de houding van de evangelicalen en hoe is deze te verklaren.

De derde onderzoeksvraag was die naar de consequenties van de antwoorden op deze twee vragen op de relatie tussen religie en civil society in het algemeen. De eerste en belangrijkste conclusie is dat geloofsgemeenschappen van essentieel belang zijn voor de houding van gelovigen. Naarmate binnen een religieuze stroming meer waarde wordt gehecht aan de lokale geloofsgemeenschap, zoals bij de evangelicalen, zullen bovenstaande contouren van een theorie van de vrije ruimte ook voor die stroming opgaan. Een tweede conclusie is dat het niet zozeer de vraag is of deze gemeenschappen *bridging* sociaal kapitaal (relaties met mensen buiten de eigen gemeenschap) of *bonding* sociaal kapitaal creëren (relaties met mensen binnen de eigen gemeenschap), maar onder welke omstandigheden het sociaal kapitaal over de randen van de gemeenschap vloeit. Dat *bonding* sociaal kapitaal niet alleen binnen de eigen gemeenschap hoeft te blijven, blijkt uit het optreden van de eerste christengemeente (Handelingen 2). Deze gemeente was intern gericht, maar droeg zorg voor de armen en stond in de gunst bij het hele volk. Deze paradox vormt de titel van dit onderzoek. Verder is het aannemelijk dat voor de houding van gelovigen van welke religieuze stroming dan ook, de gepercipieerde groeps-grootte én de sociale context van invloed zijn op de houding in de civil society.

Deze conclusies over evangelicalen en gelovigen in het algemeen, laten zien dat de houding van gelovigen van verschillende factoren afhangen. Daarbij is het goed mogelijk dat gelovigen twee schijnbare tegengestelden toch combineren, zoals gerichtheid op het boven-natuurlijke en deze wereld. Dit onderzoek laat zien dat paradoxen er zijn om verkend te worden en dat gelovigen en sociale wetenschappers zich soms moeten neerleggen bij *schijnbare* tegenstellingen. Want zonder paradoxen is de wetenschap, het geloof en het leven minder spannend en daardoor minder boeiend.